

*Десислава Димова*¹
АРТ-ЕКО

Desislava Dimova
ART-ECO

Abstract: The starting point for the paper is the Art-Eco Symposium, organised by the Visual Arts Department of the Faculty of Educational Studies and the Arts, Sofia University “St Kliment Ohridski”, and in particular its last edition, held in Kiten in August-September 2023. It was attended by academics from Sofia University, the Academy of Arts “VI. Strzemiński, Lodz, Magdalena Abakanowicz University, Poznan, Poland, Academy of Arts, Vilnius, Lithuania, etc. The symposium is part of an ongoing focus on ecology, which is expressed not only in the individual work of the participants, but also in exhibitions and international collaborations on the theme, organized by or with the participation of Visual Arts Department’s professors and students since 2021.

In the historical context of symposia in nature, where some of the first manifestations of contemporary (unconventional) art took place in Bulgaria (and in most Eastern European countries), I will present the thesis that events like Art-Eco reflect a new engagement with ecology in art institutions. This is an attitude that does not claim to be radical, but is systematic, efficient and honest in terms of possibilities – a trend I call “soft ecology”.

“Soft ecology”, as a kind of commentary on the term “soft sciences”, helps us to view ecology as a social science of nature. In the field of art, it allows us to talk about ecology through existing artistic formats, as an element not only of the artistic process and the artwork, but also legitimizing the theme of nature in a institutional and professional environment that is culturally and urban structured.

Keywords: contemporary art, ecology, nature, art institutions, “soft ecology”

От 29 август до 5 септември 2023 година в Китен се проведе второто издание на симпозиума Арт-Еко, организиран от Катедрата „Визуални изкуства“ на Факултета по науки за образованието и изкуствата на Софийския университет. В него участваха проф. дн Дорота Сак, Академия за изкуства „Вл. Стжемински“, Лодз, Полша; проф. дн Марек Сак, Академия за изкуства „Вл. Стжемински“, Полша; проф. д-р Стефан Алтъков и проф. дн. Лаура Димитрова от Софийски университет „Св. Климент Охридски“; проф. д-р Нарцис Пиорецки, преподавател в Университета на Жешув и директор на Арборетум, Болестрашице, Полша; проф. Живиле Ясутите, Академия за изкуства, Вилнюс, Литва; проф. Пьотр Швец, Университет „Магдалена Абаканович“, Познан,

¹ dessislva@yahoo.com

Полша; гл. ас. д-р Явор Грънчаров и хон. ас. Марина Александрова от Софийския университет „Св. Климент Охридски“, България; преподавател Марта Похребни, Младежки център за култура и образование, Жельона Гура, Полша.

Самият симпозиум като форум свързан с екологията, не е изолирано събитие. Той е част от по-голям проект на Катедрата „Визуални изкуства“ на ФНОИ със същото заглавие и около темата за екологията през последните няколко години, по инициатива, или с участието на ФНОИ се провеждат различни изложби и съвместни проекти с университети в Източна Европа. Такива е например изложбата „ЕКО АРТ“, чийто куратор е проф. Марек Сак от Академията за изкуства „Вл. Стжемински“, Лодз, Полша в галерия „Алма матер“ в Ректората, която се откри през август 2023 г.² Това е третото издание на изложбата след представянето ѝ в галерия „Пьотр Михайловски“ при Арборетум, Болестрашице, Полша през 2022 г. и в Българския културен институт във Варшава през юни 2023 г.³

Темата за екологията присъства в работата на повечето от авторите, участващи в симпозиума и тя не е случайна в контекста на личното им творчество. Ще се спра тук като пример на творчеството на само няколко от авторите:

В работата на проф. Лаура Димитрова материалите от природата са продължаваща нишка – хартията е основно изразно средство, но нейни инсталации включват камък и други естествени материали, като и съвременни материали като найлон или синтетични фибри, които подчертават екологичното противоречие изразено чрез материята и нейните качества.

Проф. Дорота Сак работи с текстил, и особено принтове върху текстил, в които растенията са повтарящ се мотив, не само директно вдъхновени от природата, но и от употребата им в традиционната тъкан и източни килими. В склптурните си форми Дорота Сак използва специално обработени текстилни нишки, които придобиват пластичност. Самата авторка признава, че работата ѝ все повече се вдъхновява от природата.

Ако обръщам внимание тук на материалността в произведенията, то е не просто защото тя отвеждат директно към природни материали, но и защото отношението към материала (и при двете авторки то вероятно идва и от определен опит в приложните изкуства) сякаш развива една особена чувствителност към темата за екологията като съвместно съществуване в природата и с природата, поглед върху произведеното от човека като отражение на „технологията“ на природата.

Проф. Нарцис Пиорецки е художник, работещ в областта на текстила, но и ботанист. Като директор на Арборетума в Болестаршице той има самата ботаническа градина като материал, в която често прави и художествени интервенции. В чисто художествената си практика обаче, той се съсредоточава върху живопистта, в която търси „нечовешкия“ поглед към природата. Картините му представят растения, сякаш видени през очите на летящи насекоми например. Тази спекулативна визия е изразена в ярки цветове и почти неестествени форми, парадоксално сякаш генерирани дигитално. Тя ни напомня, че от нашата антропоцентрична гледна точка погледът на пчелата или този на изкуствения интелект са също толкова отдалечени от нас и че възприятието за света, което приемаме за даденост е абсолютно различно за по-голямата част от обитателите на планетата.

Главен асистент д-р Явор Грънчаров взема за отправна точка именно съвременните технологии. Неговите дигитално генерирани образи поставят директно въпроса за човешкото и нечовешкото, за „естествената“ природа и дигиталната заобикаляща ни среда.

² Изложбата се организира с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ на Софийския университет по проект галерия „Алма матер“ към Факултета по науки за образованието и изкуствата. Ръководител на проекта е гл. ас. д-р Явор Грънчаров.

³ В изложбата участват автори от България, Полша и Франция: Марина Александрова, България; Стефан Алтъков, България; Владимир Аврамов, България; Анна Баранек де Шато, Франция; Снежина Бисерова, България; Лаура Димитрова, България; Явор Грънчаров, България; Каролина Гебка, Полша; Александра Игнасиак, Полша; Мартина Караиванова, България; Мариета Конова, България; Марио Конов, България; Нарцис Пиорецки, Полша; Ян Рилке, Полша; Дорота Сак, Полша; Марек Сак, Полша; Юлиан Станкулов, България; Ялмур Станкулова, България; Пьотр Швиец, Полша; Ян Зиарновски, Франция.

Вероятно тази връзка с екологията (разбирана най-широко) в творчеството на авторите, „освободи“ симпозиума в Китен от необходимостта да бъде своеобразен пленер, непосредствено сред природата. Вместо това, симпозиумът наложи един общ формат за всички участници – а именно живопис върху платно с акрилни бои. Определянето на формата има разбира се първоначално практическа мотивация – лесно преносими материали, които след това могат да се покажат без особени усложнения в изложба, достъпни като техника за повечето участници⁴. Същевременно този общ формат позволи на повечето от художниците да работят и експериментират заедно в една зала, която служеше за общо ателие. Въпреки тази „студийна“ работа, наблюденията върху природа и най-вече морето се оказаха пряко вдъхновение и тема на творбите. Почти всички произведения бяха коментар на морската тема, преработена в стила и търсенията на авторите.

В предишното издание на симпозиума, където няма предварително зададен формат, авторите спонтанно се ангажират с конкретната заобикаляща ги природа и съответно техниките са по-разнообразни, много от тях използват директно материали от природата. В този случай обаче самите теми и концепции са по-абстрактни и надхвърлящи конкретния пейзаж, природата е използвана „философски“.

Подобна е „задачата“ и в Арборетум в Болестаршице, където през 2022 година, почти същата група художници създават ин-ситу интервенции в Арборетума, в рамките на симпозиума „Материя, време пространство“, в директен диалог с даденостите на парка растения, водни и тревни площи и др.

Исторически, намесите сред природата са свързани с немалко важни постижения в сферата на изкуството – сред тях е ланд арта например, а в Източна Европа екологичната тема и художествените експерименти в природна среда са възможност да се излезе от контролираната сфера на официалното социалистическо изкуство през 70-те и 80-те години на 20 век. В България изкуствотелите условно приемат като „първо“ произведение на съвременното изкуство именно акция сред природата. Това е „Водния змей“ на Веселин Димов от 1983 година, който представлява мрежа от въжета опъната върху участък от река Велека, която се държи на повърхността благодарение на цветни дървени греди⁵. Природата в тези първи произведения на неконвенционалното изкуство в България през 80-те отвежда както към третиране на фолклорни и митологични теми, така и позволява да се изрази едно по-общо философско разбиране за законите на вселената и мястото на човека в нея.

Днес сме свикнали да мислим за екологията, включително когато става въпрос за изкуство, като за активистка и политическа позиция, която си поставя за цел да информира и дори разтърси зрителя, да го направи съпричастен към екологичната криза, в която живеем. Екологията става позиция, която понякога е дори несъвместима със самото изкуство. Можем да си припомним съвсем скорошни екологични акции, които използват изкуството като възможност да привлекат внимание и същевременно го отричат, като безмислена стойност, която отклонява вниманието от истинските проблеми на планетата⁶.

Как да мислим екологично, без да изпадаме във фаталистичната тревожност за край на света е един от големите проблеми на екологията днес. Такъв тип мислене например предлага Тимоти Мортън, философ на антропоцена ангажиран с екологията и автор на термина (и книгата) „Дълбока екология“. За него екологичното мислене е „солидарност с нечовекоподобното“ (solidarity with the non-human)⁷. Тази солидарност не е активистка, тя е ежедневно съзнание за преплетеността ни, и двустранността на връзката с всичко, което ни заобикаля.

„Класическото екологично изкуство е насочено към привличане на вниманието към проблемите на околната среда, за да се опита да ги реши или поправи чрез изкуството. С течение на

⁴ Въпреки че творчеството на Марта Похребни например се ситуира предимно в перформативните изкуства, а Пьотр Швец работи основно с дърво в сферата на дизайна и скулптурата.

⁵ **Нождарова, Весела.** Въведение в българското съвременно изкуство, 1982–2015, Пловдив, 2018, с. 10.

⁶ Why Climate Protesters Are Throwing Food at Art, TIME, 25.10.2022

<https://time.com/6224760/climate-activists-throw-food-at-art/>, дата на последно влизане 15.10.2023.

⁷ **Morton, T.** Being Ecological, London, 2018, с. 121.

годините обаче понятието става много по-широко, тъй като самата екология днес се разбира в по-широк смисъл. Изглежда, че тя е нещо, което засяга толкова много аспекти от живота на хората, има отзвук на много нива в обществото и политиката. Не е задължително художествените жестове да се определят като „екологично изкуство“, за да имат какво да кажат за променящите се отношения с природния свят⁸.

Живописният формат в симпозиума Арт-Еко, ни връща, почти изненадващо към факта, че дори „класически“ художествени изразни средства, могат да говорят за екология. Нещо повече, екологията може да бъде интегрирана в съществуваща институционална среда, като част от дейността ѝ, без това да трябва задължително да поставя под съмнение както структурата и функционирането ѝ, така и легитимността ѝ в екологичен контекст.

За да илюстрирам по-добре това отношение към екологията, което се характеризира в интегрирането ѝ като част от творческото мислене и институционалния ангажимент, без това да ги изважда от системата на изкуството на територията на екологията, бих искала да предложа термина „мека екология“ (soft ecology). Използвам „Мека екология“ като своеобразен коментар на термина за меки науки (soft sciences) „науки свързани с човека (например социология, антропология, психология), и използван в противовес на hard sciences – природните науки като физика, биология, химия. Така „мека екология“ ни помага да мислим екологията най-общо като социална наука за природата. В сферата на изкуството тя позволява да говорим за екология чрез съществуващите художествени формати, като елемент не само на творчеството и на творбата, но и легитимирайки темата за природата и извън природната среда, в една културно и урбанистично структурирана, институционална и професионална сфера. Меката екология не заема активистка или политическа позиция, а по-скоро предлага интегративен и творчески подход към темата. Това означава, че събитията и изложбите се фокусират върху визуалната изразност, предоставяйки място за разнообразие от художествени интерпретации. Това създава отворена среда, където художниците могат да изразяват своите разбиране за екологията, без да бъдат ограничавани от политически или дискурсивни рамки. Авторите имат възможност да изследват и интерпретират отношението и съпричастността с природата по свои собствени начини, с всякакви средства и независимо от характера на материалите и техниката – включително класически техники или нови технологии.

В Източна Европа екологичната ангажираност има своята собствена история. Експлоатацията на природни ресурси и подчиняването на природата на човека е интегрална част от социалистическата идеология, намираща израз и символ в безогледна индустриализация. Информацията за екологичните проблеми прониква бавно и различно в различните държави на Източния блок и през 60-те и 70-те не получава обществен отзвук. В някои държави именно чрез изкуството през този период, и най-често чрез интереса и информацията за западните тенденции в изкуството, екологичното съзнание започва да намира място в средите на нео-авангардите и в дисидентските кръгове⁹.

След катастрофата в Чернобил през 1986 г. екологичната загриженост придобива социални измерения и води до зараждането на граждански движения, които несъмнено допринасят за революцията от 1989 г. В България, обгазяването на Русе дава гражданския тласък на екологичните движения, като първият протест е от 1987 година. Няколко месеца по-късно се създава и първата и най-голямата неформална организация в България – Общественият комитет за екологична защита на Русе¹⁰.

⁸ Интервю с Maya and Reuben Fowkes, *Natural, Artistic, and Political Ecologies of East-Central Europe*, Júlia Laki, Apr, 2016, mezosfera.org

<http://mezosfera.org/natural-artistic-and-political-ecologies-of-east-central-europe/>, дата на последно влизане 15.10.2023

⁹ **Maja Fowkes, Reuben Fowkes.** *Green Critique in a Red Environment: East European Art and Ecology Under Socialism*, June 2014, ARTMargins 3(2):60–83

¹⁰ **Колев, Й.** 1987. Започват обществените протести срещу обгазяването на Русе, 02.06.15

<https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100564303/1987-g-zapochvat-obshtestvenite-protesti-sreshtu-obgazavaneto-na-ruse> – дата на последно влизане 15.10.2023

Вероятно поради тази закъснялост и като цяло не-заявена ангажираност на изкуството с околната среда, „посткомунистическите преоценки на наследството на източноевропейското изкуство от 60-те и 70-те години на XX век са склонни да подминават екологичния аспект на нео-авангарда, пренебрегвайки това, което се счита за „мека политика“ на загриженост за околната среда, за да дадат предимство на художествени практики, които лесно могат да бъдат включени в бинарното разделение на изкуството от този период на послушно официално и бунтарско неофициално изкуство“¹¹.

Днес действително е необходим един нюансиран подход не само спрямо историческото наследство на екологичната тема, но и спрямо съвременните художествени практики ангажирани с екология.

Повечето от творбите създадени по време на симпозиума бяха директен отговор на вдъхновения от природата, клонящи към абстрактни форми, а не екологични коментари. Екологията в произведенията беше разбрана като комуникация с природата, като усещане за връзката (или пък прекъсване на връзката) с нея.

В живописните платна на проф. Стефан Алтъков, абстрактните цветни петна напомнят органични форми. Там където природната референция е по-ясна – в графичния отпечатък във формата на листа – тя е отдалечена от идеята за органичност, и има почти механичен характер. В цялостната композиция на двете творби се налага усещането за знак. Използването на единичен цвят като допълнение към черното и бялото, ондулиращата линия като символ на вълна, черно-белите очертания на листата и текстът който преминава от едното платно в другото – всички те са различни символични елементи, които се включват в един общ знак. В него се смесват технологиите на човешкото (текст, отпечатък) и жестът, стихийността на природното. „Не е измислица морето и щастието съществува“ – цитатът от Христо Фотев вписан в картината, не просто включва поетичния език в живопистта, но и избира именно текст, който поставя въпроса за относителността на възприятието и същността на битието (измисленото море и щастието), като основни философски въпроси на човешкото, изразени чрез отношението му с природата.

„Море“, „Пяна“ и „Морски хоризонти“ са заглавията на абстрактните произведения на Марина Александрова, Марта Похребни и Явор Грънчаров. Алюзии за морска повърхност навява и работата „Потоъкът на времето“ на проф. Марек Сак.

В единствената графична работа – рисунката на проф. Пьотр Швеце – група раковини сякаш описват контура на морска вълна и „преливат“ от един лист в друг.

В „Съобщение“ от проф. Живиле Ясутите малка фигура на момиче вторачено в телефон е почти погълната от тръстики и високи треви. Тази живописна и природна маса отваря цяла вселена зад гърба на момичето, която обаче остава невидима за нея. Като намигване в ъгъла на предния план стои малко пластмасово столче – друг знак на съвременната цивилизация, който „устоява“ на тревожното движение на растителността. Подобна тревожност има и в другото платно на проф. Ясутите – самотното и сухо растение изхвърлено на брега („Морска трева“).

Чрез динамиката на цветовете и геометричните конфигурации, платната на проф. Лаура Димитрова напротив, улавят усещането за жизненост и движение на повърхности и светлина, на въздушност и текстури, в които внушението за органична и неорганична природа е предадено именно чрез „интелектуалната“ конструкция на абстрактните линии .

Произведенията създадени по време на симпозиума бяха показани в изложбата „Арт-Еко 2023“, открита на 2 октомври 2023 г. в Галерия „ФНОИ“ във Факултета по Науки за образованието и изкуствата.

В обобщение, събития като симпозиума Арт-Еко ни показват, че не е необходим определен тип художествена практика, тематична или материална специфичност, за да могат художниците да се ангажират с творчески коментари на екологична тематика. Не е необходима също така спе-

¹¹ **Maja Fowkes, Reuben Fowkes.** Green Critique in a Red Environment: East European Art and Ecology Under Socialism

цифично екологична институционална активност, за да могат институциите свързани с изкуство, да се включат в екологичната кауза, разглеждана най-широко като „солидарност“ с живата и неживата природа, която ни заобикаля. Да се направи място на темата за екологията и природата в рамките на дейностите на институциите е вероятно най-достъпната, но и ефективна крачка към екологичното мислене.

АРТ ЕКО

Фотографии: Лаура Димитрова, Десислава Димова

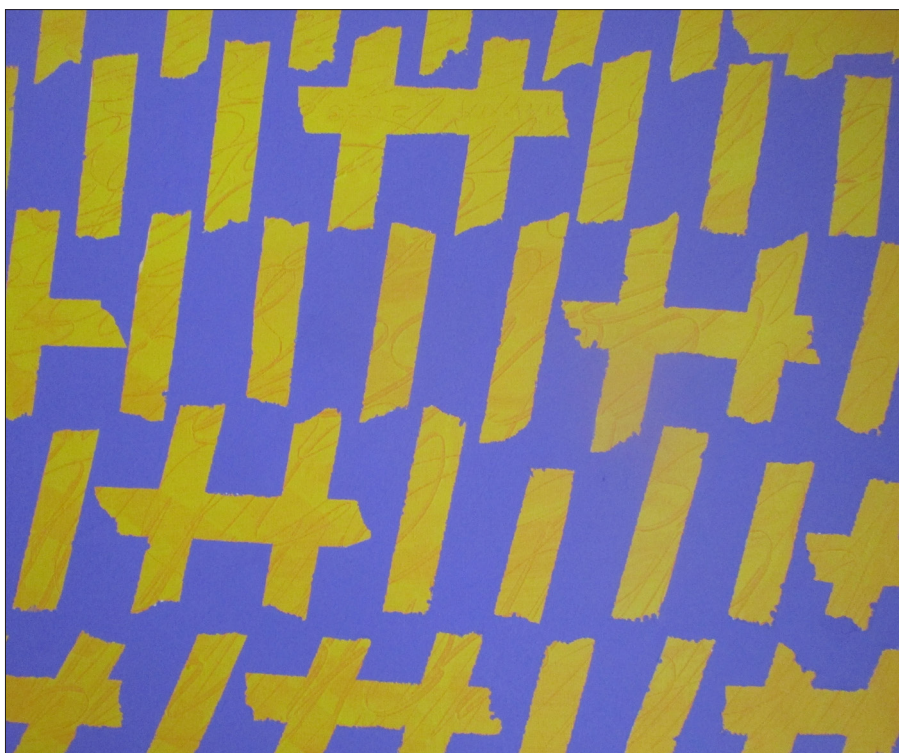
Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023

Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023

Проф. Лаура Димитрова, „Пътят на Змията“, Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023

Проф. Лаура Димитрова, „Контраст I“, Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023

Проф. Лаура Димитрова, „Контраст II“, Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023

Проф. Лаура Димитрова, „Контраст III“, Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023

Проф. Живиле Ясутите, „Морска Трева“, Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023

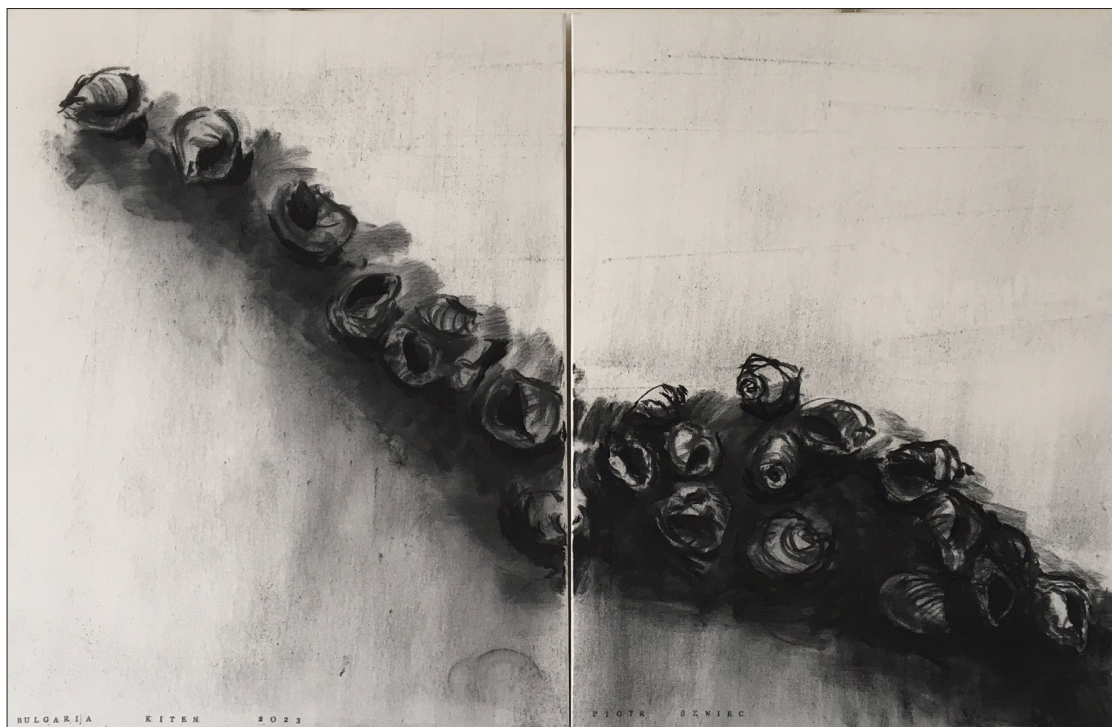
Проф. Живиле Ясутите, „Съобщение“, Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023

*Проф. Дорота Сак, „Погледни Черното Море“,
Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023*

*Проф. Марек Сак, „Потокът на времето“,
Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023*

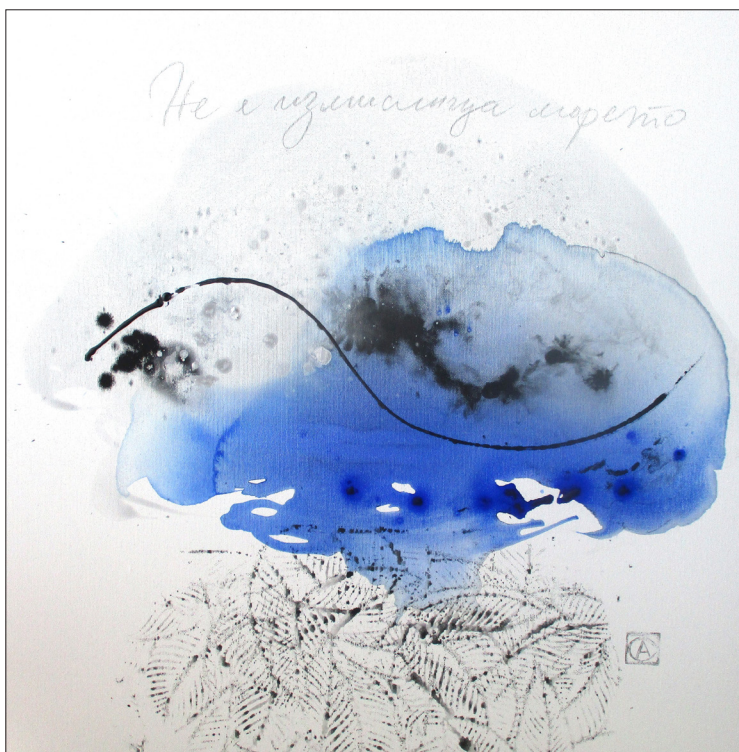
*Проф. Пьотр Швеи, „Китен, 2023“ I и II,
Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023*

ас. Марина Александрова, „Море“, Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023

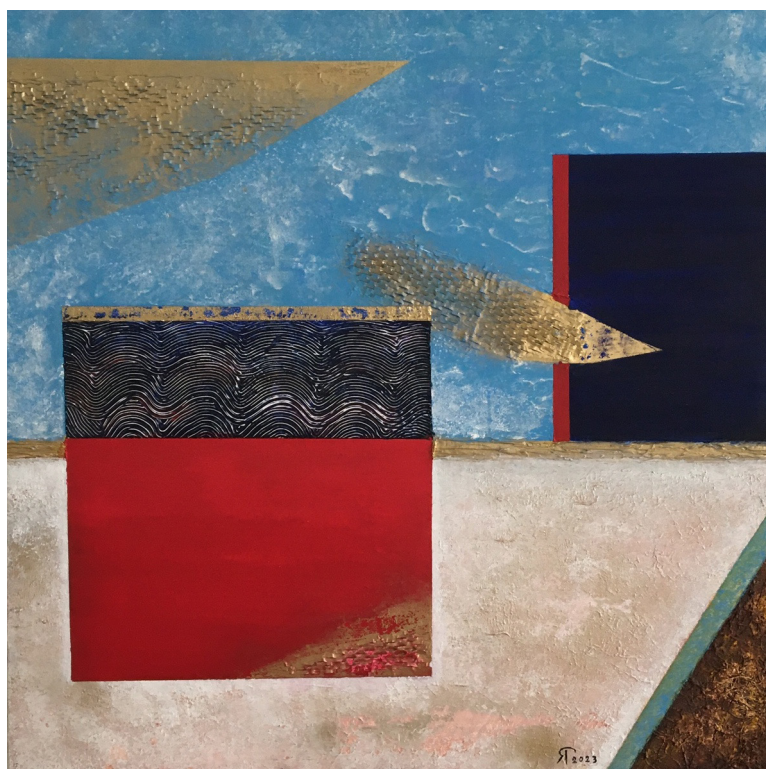
*Проф. Стефан Алтъков, „По Христо Фотев I“,
Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023*

*Проф. Стефан Алтъков, „По Христо Фотев II“,
Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023*

Преподавател Марта Похребни, „Пяна“, Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023

*Гл. Ас. Явор Грънчаров, „Морски хоризонти“,
Симпозиум Арт-Еко, Китен,*

*Проф. Нарцис Пиорецки, „Вълноломът в Китен“,
Симпозиум Арт-Еко, Китен, 2023*

ЛИТЕРАТУРА / REFERENCES

- Колев, Йоан.** 1987: Започват обществените протести срещу обгазяването на Русе, 02.06.15, БНР.
<https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100564303/1987-g-zapochvat-obshtestvenite-protesti-sreshtu-obgazavaneto-na-ruse> – дата на последно влизане 15.10.2023 [Kolev, Yoan. 1987. Zapochvat obshtestvenite protesti sreshtu obgazyavaneto na Ruse, 02.06.15, BNR
<https://bnr.bg/radiobulgaria/post/100564303/1987-g-zapochvat-obshtestvenite-protesti-sreshtu-obgazavaneto-na-ruse> – data na posledno vlizane 15.10.2023]
- Ножарова, Весела.** 2018: Въведение в българското съвременно изкуство (1982–2015), Пловдив.8 [Nozharova, Vesela. Vavedenie v balgarskoto savremenno izkustvo (1982-2015), Plovdiv, 2
- Fowkes, Maja and Fowkes, Reuben** 2014: Green Critique in a Red Environment: East European Art and Ecology Under Socialism, June, ARTMargins 3(2): 60–83.
- Laki, Júlia** 2016: Natural, Artistic, and Political Ecologies of East-Central Europe. Интервю с Maja and Reuben Fowkes, Apr, mezosfera.org.
<http://mezosfera.org/natural-artistic-and-political-ecologies-of-east-central-europe/>, дата на последно влизане 15.10.2023
- Morton, Timothy** 2018: Being Ecological, London.